

ตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมในมิติประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กับการสร้างชุดความรู้ของผู้คนในดินแดนอีสานใต้

The legend of Pachit and Orapim in the dimension of local history and the creation of knowledge sets of people in the south Isan region.

Received 17 June, 2022

Revised 31 October, 2022

Accepted 2 November, 2022

สมชาติ มณีโชติ Somchati Maneechoti¹

วิริยา สิบบุญเรือง Wiriya Sibunruang²

นารินทร์ ปริสุทธิภูมิพร Nareerat Parisutwuthiporn³

นราวิทย์ ดาวเรือง Narawit Daorueang⁴

อภิราตี จันทร์แสง Apiradee Jansaeng⁵

Scott Laird Rolston⁶

¹ อาจารย์พิเศษ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Lecturer, Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

e-mail: Somchati-msu@hotmail.com

² อาจารย์ประจำหลักสูตรประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Lecturer, Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

e-mail: Wiriya.s@msu.ac.th

³ อาจารย์ประจำหลักสูตรประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Lecturer, Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

e-mail: Nareerat_hi@hotmail.com

⁴ อาจารย์ประจำหลักสูตรประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Lecturer, Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

e-mail: Narawit131976@gmail.com

⁵ อาจารย์ประจำหลักสูตรประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Lecturer, Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

e-mail: Apiradee Jansaeng@msu.ac.th

⁶ อาจารย์ประจำหลักสูตรประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Lecturer, Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

e-mail: rolstonl@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมในมิติประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กับการสร้างชุดความรู้ของผู้คนในดินแดนอีสานใต้ มีวัตถุประสงค์ที่เป็นสาระสำคัญอยู่ 2 ประการคือ ประการแรก เพื่อต้องการศึกษาแก่นของตำนานเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิมตามการรับรู้ของผู้คนในดินแดนอีสานใต้ และประการที่สอง เพื่อต้องการศึกษาชุดความรู้จากตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมในสถานะที่เป็นทุนทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นอีสานใต้ โดยใช้วิธีการศึกษาด้วยวิธีการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากมุมมองด้านตำนานประวัติศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่า แก่นของตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม มีที่มาจากประวัติการมีอยู่ของผู้คนและการตั้งบ้านเมืองที่ย้อนอดีตไปอย่างยาวไกล ที่ปราชญ์ชาวบ้านในดินแดนอีสานใต้นำมาดัดแปลง เพื่อต้องการเชื่อมโยงความเป็นอดีตของชุมชนในอีสานใต้ให้เข้ากับเหตุการณ์ในปัจจุบัน กับทั้งยังได้นำสถานที่บ้านเมือง และแหล่งโบราณสถานหลาย ๆ แห่งในอาณาบริเวณอีสานใต้ไปใช้เป็นฉากของเรื่องในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม ส่วนในมิติด้านสังคมวัฒนธรรมนั้น ได้มีการนำเหตุการณ์ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมไปเป็นชื่อเรียกสถานที่ในลักษณะที่เรียกว่าตำนานชื่อบ้านนามเมืองในหลาย ๆ พื้นที่ของดินแดนอีสานใต้ที่ใช้เรียกขานสืบมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีการนำโครงเรื่องจากตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมไปจัดกระทำให้เป็นทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวด้วยการจัดแสดงแสง-เสียงในลักษณะของละครเพลงในงานเทศกาลเที่ยวพิมายอีกด้วย

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนานประวัติศาสตร์ อีสานใต้

Abstract

This research study examines the tale of Thao Pachit and Nang Oraphim in the context of South Isan's local history and the development of body knowledge. This study has two significant objectives. The objectives of this research are twofold: first, to examine the essence of the legend of Thao Pachit and Nang Oraphim according to the perceptions of the people in the South Isan region; second, to explore the body of knowledge set from the legend of Thao Pachit and Nang Oraphim as the social and cultural cost of the local community in the southeast of Thailand. It employs a methodology for researching local history from a standpoint of historical legend.

The results revealed that the essence of the mythology of Thao Pachit and Nang Oraphim stems from the long-standing history of people's existence and the city's establishment. In this regard, local scholars in the southeastern area adapted in order to relate the community's past to current events. In addition, it has also used a myriad of places in the city and ancient sites in the South Isan area as settings for the story of the legend of Thao Pachit and Nang Oraphim. In terms of the social and cultural dimensions, the events of the tale of Thao Pachit and Nang Oraphim are used to designate the location in a way that has become known as the country's legend in many places of the South Isan territories. These names have been passed down through generations to the current day. Moreover, the tale of Thao Pachit and Nang Oraphim is used as a tourism resource at the Phimai Festival in the form of light and sound performances.

Keywords: Local History, Historical Legend, Southern Isan

1. บทนำ

ในหลาย ๆ พื้นที่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ได้ปรากฏร่องรอยของโบราณวัตถุสถาน หรืออาคารศาสนสถานให้เห็นอยู่ได้จนถึงปัจจุบันนั้น จะพบได้ว่า ในท้องถิ่นที่ได้พบร่องรอย โบราณวัตถุสถาน ส่วนใหญ่จะมีตำนานหรือนิทานพื้นบ้านที่มีลักษณะเป็นเรื่องปรัมปราคติที่ ชาวบ้านเล่าสืบทอดต่อ ๆ กันมาในลักษณะของวรรณกรรมมุขปาฐะ เรื่องราวในตำนานหรือนิทานที่ ส่วนใหญ่เป็นการเล่าบรรยายเหตุการณ์ที่เชื่อว่า เคยเกิดขึ้นเมื่อครั้งอดีตโดยพรรณนาถึงบุคคลสำคัญ หรือบทบาทของผู้นำชุมชน หรือการสร้างบ้านสร้างเมือง หรือความเป็นมาของกลุ่มชน ตลอดจน มูลเหตุของการสร้างอาคารโบราณสถานที่พบอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ ประกอบอยู่ด้วย

ธิดา สาระยา (2525, หน้า 50-56) ได้อธิบายไว้ในงานวิจัยเรื่อง ตำนานและตำนาน ประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า เนื้อหาของตำนานที่เป็นเรื่องเล่าตามการรับรู้ ของผู้คนที่มียุอยู่ในแต่ละท้องถิ่น หรือในแต่ละภูมิภาคนั้นมีความหลากหลาย และท่ามกลางความ หลากหลายของเนื้อหานั้นได้มี “แก่นของตำนาน” ปรากฏอยู่ด้วย แก่นของตำนาน คือสาระสำคัญ ที่ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้บันทึกตำนาน พยายามเชื่อมโยงอดีตของบ้านเมืองให้สืบเนื่องเข้ากับ เหตุการณ์ในปัจจุบันในช่วงเวลาที่มีการสร้างหรือบันทึกตำนานนั้นให้เป็นที่รับรู้กันอยู่ในชุมชน บ้านเมืองของตน สาระสำคัญของตำนานจึงครอบคลุมเนื้อหาแบบกว้าง ๆ เน้นเรื่องการตั้งถิ่นฐาน ของผู้คน การเกิดขึ้นของบ้านเมืองและผู้คน อีกทั้งเนื้อหาในตำนานยังแสดงถึงความสัมพันธ์ของ ผู้คนกับอำนาจเหนือธรรมชาติอีกด้วย

2. ตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมตามการรับรู้ของผู้คนในดินแดนอีสานใต้

นิทานหรือตำนานพื้นบ้านซึ่งเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในกลุ่มผู้คนชาวเมืองพิมาย ที่เล่าสืบทอดต่อ ๆ กันมาคือ นิทานพื้นบ้านเรื่อง ท้าวปาจิตกับนางอรพิม ยังเชื่อว่าท้าวปาจิตกับนางอรพิน นั้น มีความเกี่ยวข้องกับปราสาทหินพิมาย ซึ่งเป็นปราสาทหินขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในบริเวณเมืองพิมาย นั้นด้วย ถึงแม้ว่านิทานหรือตำนานเรื่อง ท้าวปาจิตกับนางอรพิม ที่ชาวบ้านในเขตเมืองพิมาย ตลอดจนกลุ่มชนที่อยู่ใกล้เคียงเคยรับรู้ เคยฟังหรือเล่าสืบทอดกันมา จะมีรายละเอียดของเนื้อเรื่องที่ แตกต่างกันไปอยู่บ้างในแต่ละกลุ่มชน แต่โครงเรื่องหลัก ๆ ยังมีความเหมือนหรือใกล้เคียงกัน เนื้อเรื่องโดยย่อเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิม (กรมศิลปากร, 2531, หน้า 60) มีดังนี้

เจ้าเมืองพนมรุ้ง ชาวบ้านบางคนว่า เป็นเจ้าเมืองนครธมแห่งอาณาจักรเขมรหรือ
ราชอาณาจักรกัมพูชา มีโอรสชื่อ **ท้าวปาจิต** เมื่อท้าวปาจิต อายุได้ 16 ปี โหรทำนายว่าจะมีเนื้อคู่
เป็นหญิงสามัญชน แต่เป็นผู้มีบุญวาสนามาก และขณะนี้กำลังจุติอยู่ในครรภ์มารดา โดยให้สังเกตได้
ว่าขณะที่อยู่ในครรภ์ของมารดาจะแสดงบุญญาธิการ โดยมีแสงพระอาทิตย์ทรงกลดเป็นเงาก้นอยู่
เหนือศีรษะมารดาให้เป็นที่สังเกตได้ จากคำทำนายดังกล่าว ท้าวปาจิตจึงออกเดินทางหาคู่ผ่านมายัง
หมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตลำนํ้ามูลในดินแดนอีสานใต้ จนกระทั่งเข้าเขตเมืองพิมาย (เมืองวิมายปุระ)
ได้พบกับนางบัวกับสามีกำลังทำนา โดยนางบัวมีลักษณะตามที่โหรทำนายไว้ ท้าวปาจิตจึงปลอมตัว
เป็นสามัญชนขออาศัยอยู่กับครอบครัวของนางบัว จนกระทั่งนางบัวคลอดลูกเป็นหญิงตั้งชื่อว่า
อรพิม ท้าวปาจิตได้ร้อจนกระทั่งอรพิมอายุได้ 16 ปี ท้าวปาจิตจึงเล่าความจริงให้ทุกคนทราบ และ
ขอลากลับบ้านเมือง เพื่อจะได้จัดขันหมากมาแต่งงานกับนางอรพิม

ขณะนั้นท้าวพรหมทัตกษัตริย์แห่งเมืองพิมาย ได้มาพบนางอรพิมและเกิดความพอพระทัย
จึงบังคับนำตัวนางอรพิมมา ด้วยประสงค์จะให้นางอรพิมเป็นมเหสี แต่ท้าวพรหมทัตไม่สามารถเข้า
ใกล้ตัวนางอรพิมได้ เพราะเมื่อเข้าใกล้ครั้งใดนางก็จะมีตัวร้อนเหมือนไฟ ฝ่ายท้าวปาจิตเมื่อยก
ขันหมากมาถึง ได้ทราบว่านางอรพิมได้เข้าพิธีอภิเษกสมรสกับท้าวพรหมทัตไปแล้ว จึงเกิดบันดาล
โทสะเหินหมากที่เตรียมมานั้นทิ้งน้ำ และทิ้งราชรถไว้ แล้วตามหานางอรพิมเข้าไปจนถึงเมืองพิมาย
โดยอ้างตนว่าเป็นพี่ชายมาขอพบนางอรพิม เมื่อทราบความจริงจึงลอบฆ่าท้าวพรหมทัต แล้วทั้งสอง
ได้พากันลงเรือเพื่อหนีกลับเมืองพนมรุ้ง แต่ระหว่างเดินทางได้พบกับสามเณรที่ใช้อุบายล่อหลอกจน
ทำให้ทั้งสองต้องพลัดพรากจากกัน เมื่อนางอรพิมหนีจากสามเณรมาได้ จึงไปขออาศัยอยู่กับพระ
ฤๅษี ส่วนท้าวปาจิตเมื่อตามมาพบนางอรพิมจึงตัดสินใจพากันกลับไปเมืองพิมายเพื่อช่วยกันจัดการ
ปลงศพท้าวพรหมทัต หลังจากถวายพระเพลิงศพท้าวพรหมทัตแล้ว ได้พากันเดินทางกลับไปยัง
บ้านเมืองของตนที่เมืองพนมรุ้ง (หรือเมืองนครธม)

3. ตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมในความหมายของการเป็นชื่อบ้านนามเมืองท้องถิ่นอีสานใต้

ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแถบอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ตลอดจนชาวบ้านในแถบภาค
อีสานตอนใต้ ที่รับรู้เรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิม เชื่อว่าเรื่องดังกล่าวนี้เป็นเรื่องจริง เพราะชาวบ้าน
เห็นว่าในเขตอำเภอพิมาย และในอาณาบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงตลอดจนพื้นที่ห่างไกลออกไปจนถึง
ราชอาณาจักรกัมพูชา ได้ปรากฏชื่อบ้านนามเมือง กับได้พบร่องรอยประเพณีโบราณวัตถุสถาน

ที่ชาวบ้านเชื่อว่าแหล่งสถานที่และโบราณสถานเหล่านั้นคือ หลักฐานที่ช่วยสนับสนุนและมีความสอดคล้องสมจริงกับเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิม แยกกล่าวได้ดังนี้

1. **ชื่อบ้านสำเร็จ หรือบ้านสัมฤทธิ์** ที่กล่าวถึงในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม คือชื่อหมู่บ้านที่เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของนางบัวผู้เป็นมารดา กับนางอรพิมอาศัยอยู่ และท้าวปาจิตได้มาพบเนื้อคู่สมประสงค์ดังคำทำนายจึงเรียกชุมชนหรือหมู่บ้านแห่งนี้ว่า **บ้านสำเร็จ หรือบ้านสัมฤทธิ์**
2. **ชื่อบ้านถนนนางคลาน** คือชื่อหมู่บ้านที่กล่าวถึงอยู่ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมว่าเป็นบริเวณที่นางอรพิมในวัยเด็กเคยมาหัดคลานในพื้นที่แห่งนี้ ต่อมาเมื่อพื้นที่บริเวณนี้เกิดเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านขึ้นจึงเรียกว่า **บ้านถนนนางคลาน**
3. **ชื่อบ้านนางเดิน (หรือนางเหิน ในภาษาเขมร)** คือชื่อชุมชนหรือหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านในสมัยหลัง ๆ ล่วงมาแล้วเชื่อกันว่า เมื่อครั้งที่นางอรพิมอยู่ในวัยเด็ก นางได้มาหัดเดินในบริเวณพื้นที่แห่งนี้ ต่อมาเมื่อพื้นที่บริเวณนี้เกิดเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านขึ้นจึงเรียกว่า **บ้านนางเหิน หรือ บ้านนางเดิน**
4. **ชื่อลำน้ำลำปลายมาศ** คือชื่อลำน้ำที่อยู่ในเขตอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นลำน้ำที่เชื่อว่าท้าวปาจิตนำขันทมาทลงน้ำที่ลำน้ำแห่งนี้
5. **ชื่อบ้านกรรณ** คือชื่อหมู่บ้านที่มีกล่าวถึงอยู่ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมว่า เป็นชื่อหมู่บ้านที่ชาวบ้านเชื่อว่า ท้าวปาจิตได้นำราชรถมาทิ้งไว้ในบริเวณพื้นที่ (“กรรณ” เป็นชื่อส่วนประกอบในส่วนที่เป็นวงล้อของราชรถ) ต่อมาเมื่อพื้นที่บริเวณนี้เกิดเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านขึ้นจึงเรียกว่า **บ้านกรรณ**
6. **ชื่อเมืองพนมรุ้ง** ซึ่งในปัจจุบันคือปราสาทหินพนมรุ้ง ที่อยู่ในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติ (ในอดีตคืออำเภอนางรอง) จังหวัดบุรีรัมย์ ชื่อเมืองพนมรุ้งนี้ ที่มีกล่าวถึงอยู่ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมว่า คือชื่อเมืองของท้าวปาจิต
7. **ชื่อบ้านพลับพลา** ที่มีกล่าวถึงอยู่ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม เป็นชื่อที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าท้าวพรหมหัตถ์เคยไปตั้งพลับพลาเมื่อครั้งที่เสด็จออกประพาสป่า ต่อมาเมื่อพื้นที่บริเวณนี้เกิดเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านขึ้นจึงเรียกว่า **บ้านพลับพลา** ปัจจุบันบ้านพลับพลามีสถานะเป็นตำบลพลับพลา อยู่ในเขตอำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา
8. **ชื่อเมืองพิมาย** คือ ชื่อเมืองที่เชื่อกันว่าเป็นเมืองของพระเจ้าพรหมหัตถ์ และยังหมายถึงคำที่นางอรพิมเรียกท้าวปาจิตที่ตามมาพบ โดยเรียกว่า “พี่มา” แล้วแผลงมาเป็น “พิมาย” จึงได้นำคำเรียกนั้นมาตั้งเป็นชื่อเมือง คือ เมืองพิมาย

9. **ชื่อท่านางสระผม** คือ ชื่อที่เชื่อกันว่าเป็นท่าน้ำที่นางอรพิมมาลงอาบน้ำและสระผม ตามที่มีกล่าวถึงอยู่ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม ทั้งนี้ชื่อ “ท่านางสระผม” น่าจะเป็นชื่อที่ชาวบ้านในท้องถิ่นแห่งเมืองพิมายน่าจะใช้เรียกขานกันขึ้นเอง และยังเพื่อให้ความสอดคล้องกับเรื่องในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม ด้วยเห็นว่าสภาพเนินดินที่ริมฝั่งลำน้ำเค็มที่มีฐานก่อด้วยศิลาแลงและยังก่อเป็นขั้นบันไดให้ลงไปที่ริมน้ำได้ ชาวบ้านจึงเชื่อกันว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นท่าน้ำที่นางอรพิมเคยมาลงอาบน้ำและมานั่งสระผมที่ท่าน้ำแห่งนี้

10. **ชื่อกุฎกษิ** คือ ชื่อที่เชื่อกันว่าเป็นอาศรมของกษิที่นางอรพิมเคยมาอาศัยอยู่ด้วย ดังที่มีกล่าวไว้ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม

11. **ชื่อคลังเงิน** คือ ชื่อที่ว่าเป็นอาคารคลังมหาสมบัติของพระเจ้าพรหมทัต คลังเงินตามที่มีกล่าวถึงอยู่ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม คืออาคารที่ก่อด้วยศิลาทรายและศิลาแลงหลังที่อยู่ด้านทิศตะวันตก ทางด้านหน้าของทางเดินเข้าสู่ปราสาทหินพิมาย

12. **ชื่อเมรุพรหมทัต** คือเนินดินที่เคยเป็นฐานของเจดีย์มาก่อน แต่ชาวบ้านแถบเมืองพิมายเชื่อกันว่าเป็นเมรุถวายเพลิงพระศพพระเจ้าพรหมทัต กษัตริย์แห่งเมืองพิมาย ตามเรื่องเล่าในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม

13. **ประติมากรรมรูปบุคคลที่พบในอาคารศิลาแลงหรือปรางค์พรหมทัต** ประติมากรรมรูปเคารพ ที่เป็นรูปบุคคลผู้ชาย 2 รูป และรูปสตรี 1 รูป สภาพชำรุด ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นประติมากรรมรูปพระเจ้าพรหมทัต กษัตริย์แห่งเมืองพิมาย อีกรูปหนึ่งนั้นคือท้าวปาจิต ส่วนรูปสตรีคือนางอรพิม ตามที่มีกล่าวถึงอยู่ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม

จากข้อมูลดังกล่าว เมื่อพิจารณาตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ว่าด้วยเรื่องคติชน หรือคติชาวบ้าน (Dundes 1965: pp.3-4) ก็จะพบว่าองค์ประกอบของเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิมมีลักษณะผสมผสานระหว่างความเป็นตำนานประจำถิ่น ตำนานอธิบายเหตุ และตำนานประวัติศาสตร์ โดยมีเป้าหมายต้องการที่จะบอกเล่าถึงความเป็นมาของโบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่ในท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นชื่อบ้านนามเมือง เป็นสำคัญ

4. การปรับตำนานพื้นบ้านเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิม เข้ากับปาจิตตกุมารชาดก

จากการศึกษาของ ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง (2537, หน้า 46-47) พบว่า มินิทานหรือตำนานพื้นบ้านในประเทศไทยหลาย ๆ เรื่องที่มีความสัมพันธ์ปรับปนเข้ากับวรรณกรรมชาดก

ซึ่งเป็นนิทานประกอบคำสอนในพุทธศาสนา ที่มีองค์ประกอบหลักของเรื่องเป็นการพรรณนาเรื่องราวประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีมาในพระชาติก่อน ๆ ที่เรียกว่า **ชาตก** หรือ **นิทานชาตก** ก่อนที่จะมาเสวยพระชาติเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งมีทั้งหมด 547 พระชาติ

อย่างไรก็ตามในชุมชนแต่ละแห่ง อาจจะมีตำนานหรือนิทานพื้นบ้านปรากฏอยู่แล้วในลักษณะของวรรณกรรมมุขปาฐะ ที่เล่าสืบต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เมื่ออิทธิพลของพุทธศาสนาได้แผ่ขยายเข้าไปถึง จึงน่าจะมีการนำโครงเรื่องในชาตก มาปรับผสมผสานเข้ากับนิทานพื้นบ้านที่เคยรู้จักมาก่อนนั้นแล้ว

ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ นักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม Dundes (1965, pp.158-159) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า เป็นกลวิธีหรือภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ต้องการจะสร้างตำนานหรือนิทานพื้นบ้านให้มีความสมจริงยิ่งขึ้น ด้วยการพยายามโยงเรื่องพื้นบ้านดั้งเดิมเข้ากับเรื่องในคัมภีร์ทางศาสนาที่เชื่อว่าเป็นเรื่องที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นเรื่องที่บ่งบอกถึงความเป็นวัฒนธรรมที่เจริญกว่า

ตำนานเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิมเป็นนิทานหรือตำนานพื้นบ้านที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในกลุ่มชนแถบอีสานใต้ของประเทศไทย ยังมีบริบทที่เป็นไปตามกฎแห่งการปรับผสมผสาน เพราะจากการศึกษาของ มานิต วัลลิโกดม (2530, หน้า 58-59) และศรีศักร วัลลิโกดม (2521, หน้า 31-34) พบว่า เรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิมเป็นเรื่องที่ชาวบ้านทั่วไปเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในแถบเมืองพิมายและแถบภาคอีสานตอนใต้ โดยมีร่องรอยของโบราณสถานและโบราณวัตถุ โดยเฉพาะสิ่งก่อสร้างคือปราสาทหินพิมายเป็นสิ่งสนับสนุนนั้น ตำนานเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิม มีโครงเรื่องหลักที่มีที่มาจากคัมภีร์ชาตกในพุทธศาสนาโดยจัดอยู่ในกลุ่ม ปัญญาสชาตก จัดเป็นชาตกนอกนิบาตแต่งขึ้นโดยนักปราชญ์ที่เป็นพระภิกษุในเมืองเชียงใหม่ แต่งขึ้นในช่วงราวปี พ.ศ. 2000 – 2200 ถึงแม้ว่าชื่อปัญญาสชาตก เป็นชื่อที่มีความหมายว่า เป็นชาตกจำนวน 50 เรื่อง แต่โดยความเป็นจริงแล้ว พบว่าอาจมีจำนวนมากกว่า 50 เรื่อง หรืออาจมีจำนวนมากถึง 220 เรื่อง โดยมีเรื่อง ปาจิตตกุมารชาตก รวมอยู่ในปัญญาสชาตก ที่เป็นชาตกนอกนิบาตนั้นด้วย

หากพิจารณาในด้านของคุณค่าของปัญญาสชาตกในลักษณะของคำสอน พบได้ว่าคำสอนซึ่งเป็นสาระในกลุ่มปัญญาสชาตกนั้น ได้เน้นให้เห็นถึงความทุกข์ซึ่งเกิดจากการพลัดพรากจากสิ่งที่รักว่าเป็นทุกข์ ดังเช่นความทุกข์ของท้าวปาจิตกับนางอรพิมที่เกิดจากความพลัดพรากจากกัน

5. ความรู้เรื่องปราสาทหินพิมายที่เป็นความจริงแท้ที่ต่างไปจากตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม

เมื่อพิจารณาด้านกระบวนการรับรู้ของชาวบ้านที่มีต่อตำนานเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิม ทำให้เห็นได้ว่าเป็นการรับรู้ทางตรงที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ประกอบกับโครงเรื่องจากปัญญาสชาดก เป็นโครงเรื่องที่ไม่ซับซ้อน มีโครงเรื่องหลวม ๆ ทำให้เอื้อต่อการปรับเนื้อหาสาระ เช่น การเปลี่ยนชื่อสถานที่ โดยกำหนดสิ่งที่อยู่ใกล้ ๆ ตัว ภายในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่เป็นสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ หรือเป็นฉากของเรื่อง การจัดการดังกล่าวจึงเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ต้องการสร้างคำตอบให้แก่เรื่องราวในอดีตให้ปรากฏภาพได้อย่างเป็นรูปธรรม และในขณะเดียวกันยังเป็นการสร้างความเป็นรากฐานดั้งเดิมของบรรพชนว่า สืบเชื้อสายมาหลายชั่วอายุคน จึงเป็นการสร้างความภูมิใจอย่างเจียบ ๆ ของผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานหรือนิทานนั้น ๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2556, หน้า 54-64)

ในกรณีของตำนานเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิม กับหลักฐานทางด้านศิลปะโบราณวัตถุสถาน โดยเฉพาะปราสาทหินพิมาย และแหล่งใกล้เคียงนั้น มีความขัดแย้งกันอย่างชัดเจน เพราะจากการศึกษาจากหลักฐานประเภทศิลาจารึกที่พบที่ปราสาทหินพิมาย ประกอบกับการศึกษาด้วยวิธีการขุดค้นทางโบราณคดี และการศึกษาด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ทำให้ได้ทราบถึงสาระในเชิงประวัติของปราสาทหินพิมาย และพื้นที่ใกล้เคียงที่สำคัญ ๆ

ปราสาทหินพิมาย มีสถานะที่เป็นอาคารศาสนสถานในพุทธศาสนา นิกายมหายาน เมื่อแรกสร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าสุริยวงวรมันที่ 1 ซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรขอม หรือเขมรโบราณ โดยสร้างขึ้นเมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้มีการก่อสร้างอาคารศาสนสถานเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายหลัง เพื่อให้เป็นพระอารามตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา นิกายมหายาน (Briggs, 1974, pp. 180-182)

ส่วนชื่อเมืองพิมาย เป็นชื่อที่มีปรากฏในศิลาจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ ที่พบในจังหวัดเสียมเรียบ ราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งเป็นศิลาจารึกในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่มีอายุราว พ.ศ. 1724 - 1763 โดยกล่าวถึงเมืองวิมาย หรือวิมายปุระ ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ปลายสุดเส้นทางหนึ่งจากเมืองพระนคร แห่งอาณาจักรขอมหรือเขมรโบราณ เมืองวิมายหรือวิมายปุระ คือเมืองพิมาย ซึ่งเป็นสถานที่ที่ตั้งปราสาทหินพิมายในปัจจุบัน กับทั้งยังพบว่า คำว่า “พิมาย” นี้ ยังมีปรากฏเป็นชื่อเมืองอยู่ในศิลาจารึกที่พบในจังหวัดเสียมเรียบ หรือในอดีตคือเมืองพระนคร ในดินแดนประเทศสาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตยอยู่หลายแห่ง ข้อความในศิลาจารึกนั้นเป็นการสื่อความหมายให้

เข้าใจได้ว่า หมายถึงเมืองพินายซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของปราสาทหินพินาย ที่มีลักษณะรูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรมในสายวัฒนธรรมแบบขอมหรือเขมรโบราณที่พบในประเทศไทย ดังเช่นข้อความในศิลาจารึกที่พบที่ปราสาทพระขรรค์ ที่จังหวัดเสียมเรียบ ศิลาจารึกหลักนี้มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 โดยเรียกว่า เมืองวิมาย หรือวิมายะปุระ ข้อความในศิลาจารึกที่ปราสาทพระขรรค์นี้ได้กล่าวถึงการประกอบบุญกิริยาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ด้วยการโปรดให้สร้างอาคารพุทธศาสนสถานหลายแห่งจากศูนย์กลางราชธานี คือจากเมืองพระนครหลวง(นครธม) มายังเมืองในขอบเขตสหิมาที่อยู่ปลายทาง คือเมืองพินาย ข้อความในศิลาจารึกดังกล่าวคือหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างเมืองพินายที่เป็นเมืองใหญ่ และเป็นเมืองสำคัญในกลุ่มแม่น้ำมูลกับเมืองที่เป็นเมืองศูนย์กลางราชธานี คือเมืองพระนครหลวง (นครธม) ในลุ่มทะเลสาบของอาณาจักรขอมหรือเขมรโบราณ (Atienne Aymonier, 1999, pp. 140 - 147)

ดังนั้นชื่อพินาย จึงไม่ได้หมายถึงเสียงเรียกของนางอรพิมที่เรียกขานท้าวปาจิตว่า “พินา” แต่อย่างใด ส่วนท่านางสระผมเป็นชื่อของซากสิ่งก่อสร้างที่ก่อด้วยศิลาแลงมีแผนผังเป็นกากบาท ก่อเป็นบันไดขึ้นสามด้าน อยู่ริมฝั่งลำน้ำเค็ม ที่อยู่ห่างออกไปทางด้านทิศใต้ของปราสาทหินพินาย ซึ่งแต่เดิมเป็นอาคารที่ก่อด้วยศิลาแลงทั้งหลัง มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา ซึ่งแต่เดิมน่าจะใช้เป็นท่าเรือรับขบวนเสด็จ (ทงศักดิ์ หาญวงษ์, 2532, หน้า 24)

จากการดำเนินการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พินาย เมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้ทำการขุดค้นและขุดแต่งท่านางสระผมที่ตั้งอยู่ริมฝั่งลำน้ำเค็มทางด้านทิศเหนือ ได้พบว่า แผนผังของท่านางสระผมนี้ แต่เดิมมีลักษณะเป็นพลับพลาริมน้ำก่อด้วยศิลาแลงที่มีแผนผังเป็นกากบาท ซึ่งแต่เดิมพลับพลาแห่งนี้น่าจะเป็นอาคารโปร่งทรงจตุรมุข มีเสาและเครื่องบนที่ใช้ไม้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา พลับพลาหรือศาลาริมน้ำแห่งนี้ แต่เดิมคงใช้เป็นพลับพลารับขบวนเสด็จ ที่เสด็จทางสถลมารค (ทางบก) ตามเส้นทางโบราณที่ตัดมาจากเมืองพระนครหลวงแห่งอาณาจักรเขมรโบราณ เส้นทางนี้จะมาสิ้นสุดที่ริมฝั่งลำน้ำเค็มทางด้านทิศใต้ที่เป็นด้านหน้าของประตูชัยทางเข้าสู่ปราสาทหินพินาย

ดังนั้น ชื่อ “ท่านางสระผม” น่าจะเป็นชื่อที่ชาวบ้านในท้องถิ่นแห่งเมืองพินายน่าจะใช้เรียกขานกันขึ้นเอง และเพื่อให้มีความสอดคล้องกับเรื่องในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม ด้วยเห็นสภาพเนินดินที่ริมฝั่งลำน้ำเค็มที่มีฐานก่อด้วยศิลาแลงและยังก่อเป็นชั้นบันไดให้ลงไปที่ริมมาได้

ชาวบ้านจึงเชื่อกันว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นทำนน้ำที่นางอรพิมเคยมาลงอาบน้ำและมานั่งสระผมที่ทำน้ำแห่งนี้

อาคารที่ชาวบ้านที่เมืองพิมายเรียกว่ากุฏิขี้นั้น คืออาคารที่ก่อสร้างที่สร้างด้วยศิลาแลง ประกอบกับศิลาทราย มีลักษณะแผนผังที่เป็นไปตามแผนผังของพระอารามในพุทธศาสนา นิกายมหายาน ที่สร้างขึ้นเนื่องในวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณที่เรียกพระอารามแบบนี้ว่า “อโรคยศาล” จากศิลาจารึกทำให้ทราบได้ว่า อโรคยศาลเป็นโรงพยาบาลที่สร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 18 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งสอดคล้องกับศิลาจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ ที่กล่าวว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงโปรดให้สร้าง “บ้านที่มีไฟ หรือธรรมศาลา หรือที่พักคนเดินทาง” และ อโรคยศาล หรือที่รักษาพยาบาลหลายร้อยแห่งทั่วขอบชลตสีมาในพระราชอาณาจักรของพระองค์ (Atienne Aymonier, 1999, p. 149) เฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยก็มีพบหลายแห่ง เช่น กู่แก้ว จังหวัดขอนแก่น ปรางค์กู๋ จังหวัดชัยภูมิ ปราสาทจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ กู่สันตรัตน์ ที่อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ฯลฯ

ดังนั้นกุฏิขี้นี้จึงมีใช่อารามของฤๅษีที่นางอรพิมเข้าไปอาศัยอยู่ ตามที่เล่าไว้ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม

เมรุพรหมทัตคืออาคารก่ออิฐ มีลักษณะสันฐานเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งคงสร้างขึ้นในช่วงที่กรมหมื่นเทพพิพิธที่หลบหนีภัยสงครามกับพม่าเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง โดยรวบรวมผู้คนและตั้งตนเป็นอิสระอยู่ที่เมืองพิมาย

ดังนั้นเมรุพรหมทัตจึงเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ใช่เป็นเมรุถวายพระเพลิงศพพระเจ้าพรหมทัต ตามที่กล่าวไว้ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมแต่อย่างใด

ที่บริเวณปราสาทหินพิมายได้พบรูปประติมากรรมศิลาทรายลอยตัว เป็นรูปบุคคลผู้ชาย ซึ่งเป็นประติมากรรมฉลองพระองค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กษัตริย์ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นมหाराชองค์สุดท้ายของกัมพูชา ตั้งประดิษฐานภายในอาคารที่สร้างด้วยศิลาแลงทางด้านขวาของปราสาทประธาน ส่วนทางด้านซ้ายของปราสาทประธานคือปราสาทหินแดง ได้พบประติมากรรมรูปสตรีนั่งคุกเข่า อยู่ในสภาพขำระดูไม่มีเศียรและไม่มีพระกรทั้งสองข้าง ซึ่งประติมากรรมรูปนี้น่าจะหมายถึงพระนางชัยราชเทวีมเหสีองค์แรกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หรืออาจหมายถึงรูปนางปรัชญาปรมิตา และที่ปราสาทประธานได้พบประติมากรรมพระพุทธรูปปางนาคปรก ตั้งเป็นพระประธานอยู่ในห้อง

เรือนธาตุหรือครรรคฤกษ์ของปราสาทประธาน ปราสาทหินพิมาย (William Chapman, 2018, pp. 199-202)

การนำรูปเคารพทั้งสามตั้งเรียงกัน โดยมีประติมากรรมพระพุทธรูปนาคปรกอยู่ที่ปราสาทหลักกลาง ประติมากรรมรูปบุรุษอยู่ที่ปราสาทหลังทางด้านซ้ายของปราสาทประธาน และรูปประติมากรรมสตรีอยู่ภายในปราสาทหลังทางด้านขวาของปราสาทประธาน นั้นเป็นการประดิษฐานรูปเคารพให้เป็นไปตามคติรัตนตรัย ตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา นิกายมหายาน โดยมีความหมายที่เป็นสัญลักษณ์สิ่งแทน คือ พระพุทธรูปนาคปรกหมายถึงนิรมานกาย คือกายขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เป็นสัญลักษณ์ของการรู้แจ้ง รูปบุคคลผู้ชายหมายถึง พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่หมายถึงสัณเฑาะก์กาย หรือคือกายของมนุษย์บุคคล หรือกายแห่งความบันเทิง ที่เป็นสัญลักษณ์ของความกรุณา ส่วนรูปสตรีมีความหมายถึงนางปรัชญาปารมิตา เทพีแห่งความเฉลียวฉลาดที่เป็นสัญลักษณ์ของปัญญา ตามความเชื่อในพุทธศาสนา นิกายมหายาน และนางยังได้รับการบูชาว่า ทรงเป็นพุทธมารดาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ที่เสด็จมาตรัสรู้ในแดนมนุษย์โลกอีกด้วย (Charles Higham, 2003, pp. 132-133)

ดังนั้นรูปบุรุษ และรูปสตรีที่สลักด้วยศิลาลอยตัวที่พบในบริเวณปราสาททั้งสองหลัง ที่ตั้งขนานอยู่สองข้างของปราสาทประธานที่ปราสาทหินพิมาย จึงมิใช่รูปของท้าวพรหมหัตถ์และนางอรพิม ดังที่ชาวบ้านเชื่อบ้างต่อ ๆ กันมา

6. ตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม: ในมิติที่เป็นทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว

ในช่วงราวสามทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จังหวัดนครราชสีมา โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา ร่วมกับส่วนราชการท้องถิ่นอำเภอพิมาย และองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ได้ร่วมกันจัดงานเทศกาลส่งเสริมการท่องเที่ยวพิมายเป็นประจำทุกปี ในช่วงปลายปีราวเดือนพฤศจิกายน รูปแบบของงานเน้นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองพิมาย โดยมีปราสาทหินพิมายเป็นจุดขายที่โดดเด่น โดยเฉพาะในภาคกลางคืนระหว่างการจัดงาน ได้จัดให้มีการแสดงแสง-เสียง (Light and Sound) โดยใช้พื้นที่จัดแสดงให้อยู่ที่ลานสนามหญ้าด้านหน้าของตัวปราสาทหินพิมาย ในมุมมองของผู้เข้าชมจึงเห็นปราสาทหินพิมายในมุมกว้างเป็นฉากของเรื่องอยู่ด้านหลัง ในระยะช่วงปีแรก ๆ ของการจัดงาน โครงเรื่องที่นำมาเขียนเป็นบทจัดแสดงแสง-เสียง นั้นเคยกำหนดชื่อเรื่องว่า “วิมานนาฏการ” (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542) โดยมีเนื้อหาเน้นให้

เห็นถึงความรุ่งเรือง ความยิ่งใหญ่ และสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ ของพระราชวงศ์ในสายวัฒนธรรม
หอมแห่งเมืองพระนครหลวงหรือนครธมในอาณาจักรขอม กับพระราชวงศ์แห่งเมืองวิมาเยปุระ
ในกลุ่มแม่น้ำมูล ที่อยู่ในดินแดนภาคอีสาน ในบทที่จัดแสดงแสง-เสียงนั้น ได้จัดแสดงเหตุการณ์
สำคัญในมิติประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คือการอัญเชิญพระพุทธรูปประจำรัชกาลแห่งองค์พระเจ้า
ชัยวรมันที่ 7 พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งเมืองนครธมที่ได้รับการเฉลิมพระเกียรติให้ทรงเป็น
มหाराชา คือ “พระชัยพุทธมหานาถ” ให้นำมาประดิษฐานเป็นองค์พระประธานอยู่ภายในปราสาท
ประธานของปราสาทหินพิมาย โครงเรื่องดังกล่าวนั้น ได้นำมาใช้ในการจัดแสดงแสง-เสียง
อย่างต่อเนื่องมาหลายปี

จนถึงในช่วงราว 5 ปีที่ผ่านมา คณะกรรมการจัดงานเทศกาลท่องเที่ยวพิมายได้เห็นชอบ
ให้มีการจัดแสดงแสง – เสียง โดยให้นำโครงเรื่องจากตำนานหรือนิทานพื้นบ้านเรื่อง “ท้าวปาจิตกับ
นางอรพิม” มาปรับประยุกต์จัดทำเป็นบทในการจัดแสดงแสง-เสียง ลักษณะดังกล่าวนั้น คือ
ปรากฏการณ์ที่เป็นพลวัตทางวัฒนธรรมที่มีการนำมาประยุกต์ใช้ซึ่งในที่นี้คือการนำตำนานหรือ
นิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิมมาวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงสร้างสรรค์ จากนั้นจึงนำไปเขียน
เป็นบทเพื่อใช้ในการแสดง แสง-เสียง และสื่อผสม ในเทศกาลเที่ยวพิมาย ภายใต้ชื่อเรื่อง “วิมาเยปุระ
เดอะมิวสิคัล : ตำนานรักท้าวปาจิตกับนางอรพิม”

ทั้งหมดนั้นคือการพัฒนาการจัดแสดงในรูปแบบใหม่ เนื้อเรื่องใหม่ ๆ โดยมีการนำโครงเรื่อง
ที่มีลักษณะเป็นการประสมประสานให้เป็น “ตำนานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” โดย “อิงกับความเป็น
อดีต” หรือคือการนำตำนานหรือนิทานพื้นบ้านมาใช้เป็น “ต้นทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีอยู่แล้วใน
ท้องถิ่นหรือในสังคมมาปรับประยุกต์ใช้ และสร้างความหมายใหม่เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ
ในบริบทที่เป็นไปตามความต้องการของชุมชนหรือสังคมในโลกสมัยใหม่ หรือในมิติของ
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยว คือการนำตำนานหรือนิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวปาจิตกับนาง
อรพิม มาปรับใช้เป็นทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ภายใต้ขององค์ความรู้ที่เป็นชุด
ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ที่มาจากหลักฐานประเภท “ตำนานประวัติศาสตร์” ตามการรับรู้ของผู้คน
ที่เป็นคนในท้องถิ่น ที่แฝงไว้ด้วยทั้งความบันเทิง และทั้งที่เป็นประเด็นความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์
ท้องถิ่นเมืองพิมาย ดังที่มีปรากฏชื่อบ้านนามเมืองในหลายแหล่งสถานที่ที่อยู่ในเมืองพิมาย รวมไปถึง
ถึงที่อยู่ในดินแดนภาคอีสานตอนใต้ และทั้งบ้านเมืองที่อยู่ในเขตแดนในราชอาณาจักรกัมพูชาอีก
ด้วย

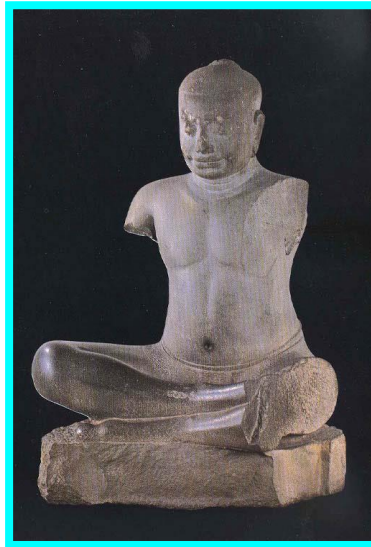

บทสรุป

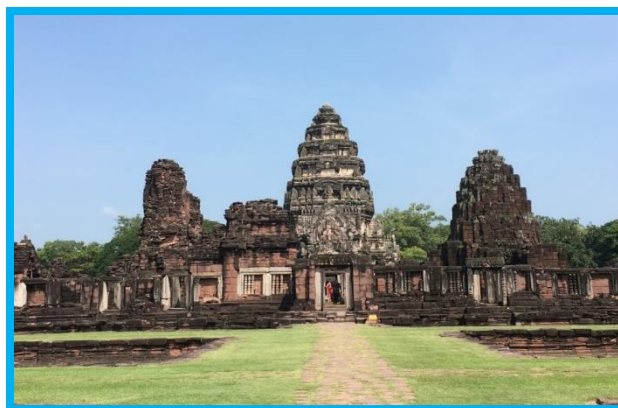
จากสาระของนิทานหรือตำนานเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิม ซึ่งมีลักษณะเป็นตำนานอธิบายเหตุ กับหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถาน คือ ปราสาทหินพิมาย ซึ่งเป็นอาคารศาสนสถานที่เกิดขึ้นในสายวัฒนธรรมแบบขอมหรือแบบเขมรที่พบในประเทศไทย ตามที่ได้กล่าวผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของผู้คนในท้องถิ่น ในการคิด การรับรู้ และการค้นหาคำตอบ โดยเฉพาะการค้นหาคำตอบในเชิงประวัติของอาคารโบราณสถานในท้องถิ่นที่มีอยู่ในพื้นที่ที่พวกเขาอาศัยอยู่ โดยใช้องค์ประกอบของร่องรอยโบราณวัตถุสถานและภูมินิเวศมาปรับเข้ากับปรัมปรานิทานในท้องถิ่นอย่างกลมกลืน

ลักษณะดังกล่าวยังถือได้ว่า เป็นวัฒนธรรมในการสร้างประวัติศาสตร์ชุมชนในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่มีทั้งความเรียบง่ายและความสับสนรวมอยู่ด้วยกัน ส่วนสาเหตุที่ทำให้เกิดนิทานหรือตำนานอธิบาย เป็นเพราะผู้คนในท้องถิ่นไม่อาจสืบค้นหาคำตอบหรือที่มาของการสร้างโบราณวัตถุสถาน ตลอดจนการสร้างบ้าน สร้างชุมชนที่พวกเขาได้พบเห็นหรือได้อยู่อาศัยนั้นได้ จึงได้สร้างจินตภาพหรือเป็นการคิดประดิษฐ์ “ตำนานประวัติศาสตร์” ให้แก่ท้องถิ่นของพวกเขาโดยอาศัยสาระจากวรรณกรรมในพุทธศาสนา ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านได้พยายามผูกเรื่องขึ้นแล้วเล่าสืบทอดกันมา จนทำให้ดูราวกับว่าเรื่องในตำนานหรือนิทานพื้นบ้านนั้นเป็นเรื่องจริง ซึ่งเป็นการสร้างชุดความรู้ของคนในพื้นที่ ในมิติของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีได้ยึดโยงอยู่กับประวัติศาสตร์จากส่วนกลางที่เป็นประวัติศาสตร์แบบรัฐชาติ

ทั้งนี้ยังอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ทั้งหมดนั้นคือภูมิปัญญาของผู้คนในท้องถิ่นในการใช้ตำนาน นิทานหรือตำนานปรัมปรา มาเป็นหลักฐานในการอธิบายถึงความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมประเภทศิลปะโบราณวัตถุสถานที่ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนนั้นว่า “เป็นพื้นที่หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์” ที่มีความแตกต่างไปจากพื้นที่หรือสถานที่ที่เป็นสามัญโดยทั่วไป ทั้งยังมีประวัติ มีเหตุการณ์ มีเรื่องราวที่ย้อนอดีตไปอย่างยาวไกล จึงเป็นแหล่งสถานที่ที่มีคุณค่า ควรแก่การอนุรักษ์ดูแลรักษาให้เป็นให้เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชุมชนสังคมในท้องถิ่น ในลักษณะของการเป็นหลักบ้าน ใจเมือง และเป็นแหล่งสถานที่ที่พึงทางใจของผู้คนในท้องถิ่น อย่างยั่งยืนตลอดไป

รูปที่ 1 ประติมากรรมรูปเหมือนพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มหาราชองค์สุดท้ายแห่งอาณาจักรหรือ
เขมรโบราณ ประดิษฐานอยู่ในปราสาทพรหมทัต ที่ปราสาทหินพิมาย ซึ่งชาวบ้านเข้าใจว่า
คือประติมากรรมรูปท้าวพรหมทัตที่เป็นกษัตริย์ในตำนาน เรื่อง ท้าวปาจิตกับนางอรพิม

รูปที่ 2 ปราสาทหินพิมาย ที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา: ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพระราชวังที่
ประทับของท้าวพรหมทัตที่ตั้งอยู่ที่เมืองพิมายตามที่มีกล่าวไว้ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม

รูปที่ 3 ปราสาทบายน แห่งเมืองพระนครหลวงหรือนครธม ที่เมืองเสียมเรียบ ราชอาณาจักรกัมพูชา
เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพระราชวังที่ประทับของท้าวปาจิตที่เมืองนครธม
ตามที่มีกล่าวไว้ในตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิม

รูปที่ 4 ปราสาทหินพนมรุ้ง ที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็น
พระราชวังที่ประทับของท้าวปาจิต ที่ตั้งอยู่ที่เมืองพนมรุ้ง ตามที่มีกล่าวไว้ในตำนาน
ท้าวปาจิตกับนางอรพิม

รูปที่ 5 ปราสาทหินพนมวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ที่ชาวบ้านเชื่อตามตำนานปรัมปราว่า
เป็นศาสนสถานที่เหล่าเทพบุตรสร้างแข่งขันกับกับเหล่าเทพธิดาที่สร้างปราสาทหินพิมาย

รูปที่ 6 การจัดแสดง แสง – เสียง สื่อนผสมในงานเทศกาลเที่ยวพิมาย โดยนำโครงเรื่องจาก
ตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมมาจัดทำเป็นบทแสดงภายใต้ชื่อเรื่อง
“วิมาะปุระ เดอะมิวสิคัล : ตำนานรักท้าวปาจิตกับนางอรพิม”

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2542). *เอกสารแผ่นพับประกอบการแสดงแสงเสียง-เสียง*
วิมานนาฏการ ชุดนิมิตกรรมเหนือลำน้ำมูล. Tourismthailand.
- ทองศักดิ์ หาญวงษ์. (2532). *เมืองพิมาย*. กรมศิลปากร.
- ธิดา สารยา. (2525). *ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*.
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- บุญยสฤษฎ์ อเนกสุข. (2559). *ยล เยี่ยม เยือน หย้า : แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิง*
วัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ประไพ วิริยะพันธุ์. (2556). *เพื่อแผ่นดินเกิด*. มูลนิธิเล็ก.
- ประไพ วิริยะพันธุ์. (2557). *คู่มืออุทิศ*. มูลนิธิเล็ก.
- มานิต วลลิโกดม. (2530). *นำเที่ยวพิมายและโบราณสถานในจังหวัดนครราชสีมา*. โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.
- ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง. (2537). *ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น*. สำนักพิมพ์มติชน.
- ศิลปากร, กรม. (2529). *ศิลปจารึกในประเทศไทย เล่ม 3 อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ 15-16*.
กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. (2531). *พื้นอีสาน*. โรงพิมพ์การศาสนา.
- ศิลปากร, กรม. (2533). *แหล่งโบราณคดีในประเทศไทย เล่ม 4 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*
กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- ศรีศักร วลลิโกดม. (2521). *“โคราชสมัยโบราณ” ในของดีโคราช*. ตราเสือการพิมพ์, หน้า 9-36.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. (2531). *พนมรุ้ง*. มติชน.
- อมรา ศรีสุชาติ. (2532). *แผนที่ทางโบราณคดีจังหวัดบุรีรัมย์*. กรมศิลปากร.
- Aymonier, Etienne. (1999). *Khmer Heritage in Thailand*. Bangkok Thailand : White Lotus.
- Briggs, Lawrence Palmer. (1974). *The Ancient Khmer Empire*. Philosophical Society.
- Chapman, William. (2018). *ANCIENT SITES OF SOUTHEAST ASIA : A Traveler's Guide*
through History, Ruins, and Landscapes. Bangkok Thailand : River Books.
- Cowell, E.B. (ed.). (1913). *The Jataka or Stories of the Buddha's Former Birth*.
London Cambridge University Press.
- Dorson, Richard. (1972). *Folklore and Folk*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Dundes, Alan. (1965). *The Study of Folklore*. Englewood Clifty : Frentice-Hall
- Higham, Charles. (2003). *The Civilization of ANGKOR*. London : Phoenix.